

leiderschap. Daarop inspelen gaf een stadhouder grond onder de voeten en het stadhouderschap een maatschappelijk nut.

Rowen is dan ook weinig te spreken over de laatste twee stadhouders. Die gaven geen echte leiding, maar namen genoegen met een formele erkenning van hun stadhouderlijke positie. Ze beseften volgens Rowen niet, dat die constitutioneel onvaste positie alleen iets voorstelde indien gevuld door echt leiderschap. Eerdere generaties stadhouders hadden zich gewoonlijk ook wel gewacht een formele versterking van de stadhouderlijke positie na te streven (dat Willem IV niet anders deed was op zich dus niet fout), maar bij hen was dat een uiting van realisme geweest. Zij wisten macht en titel te onderscheiden, maar Willem IV en Willem V zagen de titel aan voor macht.

De vraag lijkt gewettigd, of een dergelijke beoordeling wel voldoende de gewijzigde situatie en verhoudingen verrekent. Is het inderdaad mogelijk het stadhouderschap anno 1747, na anderhalve eeuw politieke en constitutionele ontwikkeling, een nog even onbepaalde, informele instelling te noemen als in het begin? Van de twee laatste stadhouders ging inderdaad weinig krachtige leiding uit. Maar dat hun streven naar strikte erkenning van hun stadhouderlijke rechten gelijk stond aan een poging tot maximalisering van hun invloed en gezag, wordt wel bewezen door de patriotse afwijzing ervan. De patriotten wensten een stadhouder, niet als eminent hoofd, maar als eerste dienaar van de staat. Rowen beweert hiervan (220): 'It was a view of the stadholderate within the Republic that was not constitutionally at total variance with the Prince's, but the subtle, flexible policies that it required of him were beyond his capacity'. Zo'n bewering ziet voorbij aan het fundamentele verschil tussen beide posities. Al te opvallende evenementen (de personages van de laatste stadhouders) hebben hier de aandacht voor de structuren overwoekerd.

Het zal duidelijk zijn: ook *informal institution* is niet het toverwoord dat alle problemen rondom de geschiedenis van de stadhouders en het stadhouderschap oplost. Daarmee is niet gesteld, dat Rowen een mislukt boek heeft geschreven. Integendeel, in relatief kort bestek heeft hij een helder en zaakrijk overzicht geleverd, dat de problemen duidelijk uiteenzet. Diverse situaties en personen schetst hij, zo niet voor ieder in alles overtuigend, dan toch tenminste op een manier die het overwegen meer dan waard is.

G. J. Schutte

G. Jongbloet-van Houtte, ed., *Brieven en andere bescheiden betreffende Daniël van der Meulen 1584-1600*, 1, *augustus 1584-september 1585* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën Grote Serie CXCVI; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1986, clxiii + 648 blz., ISBN 90 6890 069 2).

Daniël van der Meulen, geboren te Antwerpen in 1554 en overleden te Leiden in 1600, was internationaal koopman, diplomaat en cultuurminnaar. In deze verschillende hoedanigheden speelde hij een niet onbelangrijke rol in de bewogen laatste decennia van de zestiende eeuw. Voor de bepaling van zijn plaats in de Nederlandse geschiedenis moet bovenal vermeld worden het feit dat Van der Meulen, met enkele compagnons, het als een der allereerste kooplieden waagde om vanuit Holland een schip via Gibraltar naar de Middellandse Zee te sturen ¹.

Dat was in 1589 en Van der Meulen was toen reeds een alleszins gevestigd handelaar, met contacten in talrijke Europese steden. Zijn succes in de handel was mede, maar niet uitsluitend, te danken aan zijn huwelijk in 1584 met Hester della Faille, dochter uit een van de grootste

Antwerpse handelshuizen. Het huwelijk, gesloten te Haarlem, markeerde tevens de definitieve vestiging van Van der Meulen in het opstandige noorden. Daar was hij in hetzelfde jaar heen gezonden door de Staten van Brabant om de Staten-Generaal aan te sporen tot bijstand aan het belegerde Antwerpen. Financieel ging het Van der Meulen voor de wind en hij kon zich permitteren om een groot huis te bouwen aan het Leidse Rapenburg, alsmede een omvangrijke bibliotheek bijeen te brengen, met talrijke bijzondere exemplaren. Hij correspondeerde met geleerden in verscheidene landen.

Deze enkele gegevens zijn ontleend aan de omvangrijke inleiding tot de uitgave van documenten van en over Daniël van der Meulen. Aanleiding tot de publikatie is niet slechts het intrinsieke belang van deze persoon, maar ook het feit dat koopmansarchieven uit deze periode betrekkei ijk zeldzaam zijn. In het geval van Van der Meulen vloeit de documentatie echter rijkelijk, want behalve zijn eigen archief, dat ruim 12.000 stukken bevat, voornamelijk de jaren 1590-1600 betreffende, zijn er ook archieven van verscheidene verwanten van hem bewaard gebleven. Daarmee deed zich de gelegenheid voor om, naast de staatslieden, ook de kooplieden met een plaats in deze prestigieuze reeks bronnenuitgaven te vereren.

Een eenvoudige opgave bleek dat echter niet te zijn. De geschiedenis van deze uitgave, waartoe het Historisch Genootschap in 1937(!) besloot en waarvan de inleiding uitvoerig verslag doet, is een ware lijdensweg geweest. Van 1941 tot 1955 is door twee personen aan de publikatie gewerkt, in 1965 werd de draad weer opgenomen door de huidige bezorgster. Daarna duurde het dus nog twintig jaar voordat dit eerste resultaat het licht kon zien. En dan moet nog bedacht worden dat de hier bestreken periode van eenjaar (1584-1585) ruimschoots ligt voorde datum waarmee het archief-Van der Meulen werkelijk begint (1590). Er mag derhalve wel enig begrip zijn voor het feit dat inmiddels besloten is om het project definitief te staken, nu ook de huidige bezorgster heeft afgehaakt.

Maar genoeg getreurd, want het thans voorliggende deel is op zichzelf alleszins de moeite waard. Het bevat een omvangrijke (70 bladzijden) levensschets van de hoofdpersoon en een indruk van zijn voornaamste daden. De economische, diplomatieke en culturele activiteiten worden alle ruimschoots behandeld. Men zou tegen dit gedeelte hooguit als bezwaar kunnen aanvoeren, dat het accent, met name waar het de handelszaken betreft, wel wat erg sterk op de Antwerpse connectie ligt, terwijl zijn verhouding tot de Leidse textiel, die juist in deze periode zo'n spectaculaire wederopstanding doormaakte, nogal duister blijft. Het volledig ontbreken van verwijzingen naar de relevante publikaties van N. W. Posthumus is in dit verband veelzeggend.

Behalve de biografie bevat de inleiding ook een beschrijving van het voor de uitgave beschikbare bronnenmateriaal, de reeds gememoreerde historie van de uitgave zelf en uitgebreide genealogieën van de Van der Meulens en aanverwante families. Deze laatste zijn op zich zelf al interessant, omdat ze eens te meer de aandacht vestigen op de geografische omvang van het sociale netwerk waarin mensen als Van der Meulen opereerden.

Het hoofdbestanddeel van de uitgave wordt gevormd door de stukken die Van der Meulen ontving tussen augustus 1584 en september 1585. Door hem zelf geschreven documenten en ander materiaal uit het archief dat op deze veertien maanden betrekking heeft, zijn in de bijlagen onder gebracht.

De verzameling van 277 documenten is, door de veelzijdigheid van Van der Meulens activiteiten, buitengewoon heterogeen. Sommige hebben geen ander verband met de hoofdpersoon dan dat ze door zijn handen zijn gegaan. Wat rechtvaardigt de opneming van, bijvoorbeeld, een overzicht van de geleverde munitie in Brabant juli-september 1584 (382-406), die Van der

Meulen ontving ten behoeve van zijn pogingen om in het Noorden steun voor het belegerde Brabant te werven? Berust er geen exemplaar in het archief van de Raad van State, waarvoor het bestemd was en waar men toch eerder naar iets dergelijks zal zoeken?

Veel interessanter is daarentegen de familie-correspondentie en het materiaal dat betrekking heeft op de bedrijfsvoering. Wat dit laatste aangaat, krijgt men een indruk van de veelzijdigheid en de onzekerheden van het internationaal handelsbedrijf in deze periode. De familie-aangelegenheden betreffen eerst het huwelijk van Van der Meulen, vervolgens de conflicten tussen de gebroeders Delia Faille waarbij hij hierdoor betrokken raakte en die vooral over de nalatenschap van hun vader gingen. Geld en een verregaand gebrek aan onderling vertrouwen waren, ondanks de vele mooie woorden die ook gebezigd werden, de voornaamste ingrediënten van de persoonlijke betrekkingen. De aanwezigheid daarvan in ook andere familie-archieven doet vermoeden, dat de Van der Meulens en Delia Failles in ieder geval in dit opzicht geheel aan de normen van hun tijd voldeden.

De brieven zijn zonder meer onderhoudend te noemen en uitvoerig geannoteerd; het 126 bladzijden tellende register is een kunststuk op zichzelf, zodat het eens te meer te betreuren valt dat dit project, waarin evident veel energie is gestoken, niet vervolgd zal worden. Het reeds geleverde werk — wat zou er met de niet-gepubliceerde aantekeningen gebeurd zijn? — kan echter wel als eerste aanzet dienen voor een aantrekkelijke monografie, over een interessante figuur uit een cruciaal tijdvak in de vaderlandse geschiedenis.

1 Zie ook het na afsluiting van de tekst verschenen J. D. Bangs, G. D. Winius, 'Daniël van der Meulen, first Midas of Holland', *Atti del 2° Congresso Internazionale di studi storici. Rapporti Genova-Mediterraneo-Atlantico nell'Eta Moderna* (Genua, 1985) 347-371.

M. Prak

O. P. Grell, *Dutch Calvinists in early Stuart London: the Dutch Church in Austin Friars, 1603-1642* (Publikaties van het Sir Thomas Browne instituut Leiden, New Series XI; Leiden: E. J. Brill, 1989, 331 blz., f142,-, ISBN 90 04 08955 1).

Hollanders hadden het in Londen tijdens Jacobus I en Karel I niet gemakkelijk. De Engelsen hadden een hekel aan buitenlanders en de Nederlandse gemeente in Austin Friars die bepaalde privileges genoot, stond voortdurend onder druk. Vooral tijdens economische en sociale crises was de Hollandse gemeenschap het doelwit van vreemdelingenhaat. Het gerechtelijk doodvonnis tegen tien Engelsen op Ambon in 1623 wegens conspiratie, ook in dit boek nog steeds 'the massacre of the English in Amboyna' genoemd, zweepte de anti-Nederlandse sentimenten hoog op en dwong de voorganger van de Hollandse gemeente openlijk vanaf de kansel afstand te nemen van de gebeurtenissen op Ambon.

Ole Peter Grell beschrijft de moeilijke situatie van de Nederlandse gereformeerden in Londen tussen 1603 en 1642 op rake wijze. Na te hebben geschetst hoe de zestiende-eeuwse vluchtelingenkerk zich ontwikkelde tot een vreemdelingengemeente na 1600, geeft Grell een beeld van de interne situatie in Austin Friars tijdens de 'early Stuarts'. Hij schenkt aandacht aan de sociale opbouw van de gemeente, de predikanten, de ouderlingen en de diakenen, beschrijft het onderwijs en de armenzorg, gaat uitvoerig in op de verzorging van de *alumni* en behandelt in de laatste hoofdstukken de positie van de gereformeerde kerk in Austin Friars tijdens de botsing tussen puriteinen en arminianen aan de vooravond van de Engelse revolutie.